

Literatuurstudie

Versterken van formele en informele steun rondom jeugdigen in de specialistische hulpverlening

Lectoraat Empowerment en Professionalisering,
Regionale Kenniswerkplaats Jeugd,
Hogeschool Inholland Haarlem, 18 februari 2021

Paula Smith

Versterken van formele en informele steun rondom jeugdigen in de specialistische hulpverlening

Auteurs Paula Smith

Onderzoekslijnen Lectoraat Empowerment en Professionalisering

Soort object Literatuurstudie

Dit literatuuronderzoek is mogelijk gemaakt met financiering van ZonMw.

Datum 18 februari 2021

2021 Hogeschool Inholland

Toegankelijkheid van het recht van Smith,
Paula is in licentie gegeven volgens een
Creative Commons Naamsvermelding-
GelijkDelen 4.0 Internationaal-licentie
2021 Hogeschool Inholland

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. Aanleiding	5
3. Onderzoeksopzet	7
3.1 Onderzoeksgroep	7
3.2 Zoektermen	9
3.3 Databanken	10
4. Resultaten van de literatuurstudie	11
4.1 Veerkracht als sociaal construct	11
4.2 Gewaardeerde kwaliteiten in de relatie met professionals	12
4.3 Relaties met volwassenen anders dan ouders	12
4.4 Vanuit ontwikkelingspsychologisch perspectief	12
4.5 Mentorrelaties in de pedagogische civil society	14
4.6 Sociaal kapitaal: moreel, bindend en overbruggend	15
4.7 Vier netwerkbenaderingen	16
4.8 Informele steun meten	18
5. Conclusie	19
Referentielijst	21

1. Inleiding

Het leervraagstuk in dit leeratelier is om vanuit verschillende perspectieven te leren hoe de samenwerking tussen formele en informele ondersteuning van gezinnen en jeugdigen zo kan worden vormgegeven dat professionele hulpverlening en zorg kan worden afgebouwd. Het gaat in dit atelier om jeugdigen die specialistische hulp ontvangen. Het uitgangspunt is het afbouwen van specialistische hulp en de rol die het informele netwerk daarin kan hebben – met als doel dat jeugdigen zonder professionele hulp zo gewoon mogelijk verder kunnen. Het leervraagstuk wordt in twee settings bekeken: (1) JeugdzorgPlus en (2) Team Gewoon Doen.

JeugdzorgPlus is een gesloten hulpverleningssetting voor kinderen en jongeren bij wie lichtere vormen van hulpverlening geen uitkomst meer bieden. Zij vormen zonder behandeling een risico voor zichzelf en hun omgeving. Het doel van JeugdzorgPlus is gedragsverandering, zodat participeren in de samenleving weer mogelijk wordt. Dit is een gedwongen vorm van hulpverlening die pas kan worden opgelegd nadat een kinderrechter daar uitspraak over heeft gedaan (Jeugdzorg Nederland, 2020).

Het Team Gewoon Doen is een ambulante specialistisch multidisciplinair wijkteam in Noord-Holland. Dit team moet reguliere teams aanvullen met specialistische kennis en bestaat uit psychologen, systeemtherapeuten en gedragsdeskundigen (Zwaan, 2020). Het team wordt ingezet bij ingewikkelde gezinssituaties, zoals multi-probleemgezinnen, verslavingsproblematiek en ernstige gedragsproblemen.

In deze literatuurverkenning onderzoeken wij wat er al bekend is over de samenwerking tussen formele en informele ondersteuning en hulpbronnen om specialistische zorg rondom jeugdigen en gezinnen af te bouwen.

2. Aanleiding

Gemeenten dragen sinds de invoering van de Jeugdwet in 2015 verantwoordelijkheid voor de ondersteuning en zorg rondom jeugdigen. Uitgangspunten van dit beleid zijn (Meinou, Theunissen, Dijkshoorn, & Velderman, 2018):

een focus op preventie en eigen kracht;
ontzorgen, de-medicaliseren en normaliseren;
op tijd juiste hulp bieden met als doel afschalen van specialistische hulp; integrale ondersteuning met als uitgangspunt 1 gezin, 1 plan, 1 regisseur;
meer ruimte en minder regeldruk voor professionals.

Deze studie draagt in het bijzonder bij aan uitgangspunt drie, het afschalen van specialistische zorg. Deze zorg is voor kinderen en jeugdigen met een psychiatrische stoornis, complexe problematiek en ernstige gedragsproblemen. Gemeenten financieren deze zorg (Meinou et al., 2018). Specialistische zorg vraagt om specifieke deskundigheid (Van Rooijen, 2017) – in deze studie voornamelijk uitgevoerd door jeugd-ggz instellingen, JeugdzorgPlus, jeugd-lvb organisaties en ambulante wijkteams met gespecialiseerde jeugdhulpverleners.

In een tussentijdse evaluatie van Friele et al. (2018) worden drie zaken duidelijk: (1) jeugdigen doen niet minder beroep op specialistische zorg¹; (2) nieuwe lokale en regionale samenwerkingsverbanden en regionale afspraken zijn nog onvoldoende tot stand gekomen; en (3) de zorg voor jeugdigen en gezinnen met meervoudige en complexe problematiek staat sinds de transitie het meest onder druk (p. 533 – 535).

¹ In JeugdzorgPlus-settings is het aandeel jeugdigen wel afgenomen sinds 2017. In 2019 is dit ten opzichte van 2018 met vijf procent gedaald (Jeugdzorg Nederland, 2019).

De nu zes jaar geleden gestarte transformatie is nog niet optimaal vormgegeven, maar lijkt wel de goede kant op te gaan. De tussentijdse evaluatie van de Jeugdwet biedt inzicht in factoren betreffende de toegankelijkheid en de kwaliteit van specialistische jeugdhulpverlening. Preventie lijkt wel steeds meer vorm te krijgen, maar dit leidde nog niet tot het afschalen van specialistische zorg. Het kost meer tijd om daar de effecten van te zien en doordat specialistische zorg dicht bij huis is georganiseerd, kan een extra vindplaats voor jeugdigen zijn gecreëerd als het gaat om de toegang tot specialistische hulpverlening. Daarnaast lijken de nieuwe samenwerkingsverbanden nog lastig tot stand te komen en blijkt het moeilijk om een gezamenlijke aanpak op te zetten. Vooral doorverwijzing van huisartsen naar lokale teams en specialistische hulpverlening vindt nog onvoldoende plaats. Samenwerking met specialistische hulpverleners is veelal incidenteel en er liggen nog weinig concrete samenwerkingsafspraken. Tot slot lukt het nog niet optimaal om hulpverlening integraal aan te bieden. Het principe '1gezin1plan' komt juist bij gezinnen met meervoudige en complexe problematiek onvoldoende van de grond, terwijl juist zij het meeste baat hebben bij deze aanpak.

Wat zegt de tussentijdse evaluatie over het betrekken van het informele netwerk?

De inzet op eigen kracht en zelfredzaamheid moet leiden tot minder intensieve zorg. Het gaat hierbij om het ontwikkelen van vaardigheden en hulpbronnen van gezinsleden zodat zij zichzelf kunnen redden in het leven. Als dat toch niet lukt, dan moeten zij een beroep doen op het sociale netwerk – familieleden, buurtgenoten en vrienden. Men hoeft niet alles zelf op te lossen, maar er wordt wel verwacht dat een beroep kan worden gedaan op het sociale netwerk. In de evaluatie komt naar voren dat acht op de tien gezinnen aangeven met de hulpverlening te hebben gesproken over wat het gezin zelf kan doen (Friele et al., 2018). Bij de mate waarin het sociale netwerk betrokken is bij de hulpverlening is dat minder, namelijk bij vier op de tien gezinnen. Iets minder dan de helft vertelt dat het sociaal netwerk op geen enkele manier betrokken is bij de hulpverlening.

3. Onderzoeksopzet

3.1 Onderzoeksgroep

Gezinnen met meervoudige en complexe problemen

Gezinnen met multi- en complexe problematiek bestaan uit tenminste één ouder en één kind waarbij er langdurig sprake is van een combinatie van sociaaleconomische en psychosociale problemen. Er is meerdere keren hulp ingezet, maar het is nog niet gelukt om de juiste ondersteuning te bieden met een duurzaam resultaat (Steege, De Veld, & Zoon, 2020). In Nederland gaat het om ongeveer honderdduizend gezinnen waar sprake is van problematiek op meerdere levensgebieden (Van den Berg & De Baat, 2012). Deze problemen zijn vaak langdurig en structureel. Bodden en Dekovic (2010) hebben zeven domeinen beschreven waarin gezinnen meervoudige en complexe problematiek kunnen ervaren:

Kindfactoren, zoals ontwikkelingsproblemen en gedragsproblemen

Ouderfactoren, zoals verslaving en misbruik

Opvoedingsfactoren, zoals pedagogische onmacht en onveilige hechting

Functioneren van het gezin, zoals relatieproblemen en conflicten

Contextuele factoren, zoals financiële problemen en sociaaleconomische status

Sociaal netwerk, zoals het ontbreken van een netwerk en verstoorde relaties met vrienden

Hulpverlening, zoals uithuisplaatsing en lange hulpverleningsgeschiedenis.

Om te kunnen spreken van een gezin met multi- en complexe problematiek moet een gezin minstens op zes domeinen problemen hebben. Volgens Bodden en Dekovic (2010) is een dergelijke indeling handig voor de hulpverlening omdat die inzicht en richting geeft voor signalering, screening en indicatiestelling van gezinnen met multi-problematiek. Ook biedt deze indeling mogelijkheden voor onderzoek om vanuit verschillende categorieën naar belemmerende en succesfactoren te kijken bij multi-probleemgezinnen.

Jeugdigen in een JeugdzorgPlussetting

Een doelgroepenonderzoek van de OG Heldringstichting, tegenwoordig Stichting Pactum, maakt inzichtelijk wat voor soort jeugdigen in hun JeugdzorgPlussetting verbleven in de periode 2014 tot 2018 (Baanders, 2019). Jeugdigen in deze jeugdzorgsetting zijn gemiddeld vijftien jaar, met een range van ongeveer tussen de twaalf en zeventien jaar. Het grootste deel heeft een IQ van tussen de 90 en 112. Een groot deel van hen heeft gedragsproblemen (63 procent) of een verstoorde ouder-kindrelatie (52 procent), of allebei. Een kleiner deel heeft de diagnose ADHD (39 procent). Daarnaast heeft een nog kleiner deel ook andere stoornissen, zoals depressies en bipolaire stoornissen. Bij de meeste jeugdigen is sprake van co-morbiditeit die in de loop der jaren is toegenomen. Jeugdzorgprofessionals (behandelaren, begeleiders, therapeuten) rapporteren vooral dat jeugdigen problemen hebben met copingstrategieën (83 procent), gevolgd door problemen in het emotioneel functioneren (77 procent) en gedragsproblemen (62 procent). Wat hieraan opvalt is dat jeugdzorgprofessionals knelpunten vooral toeschrijven aan de jeugdigen zelf en minder zwaarte toekennen aan omgevingsfactoren – bijvoorbeeld het functioneren van opvoeders (41 procent) en sociale steun van volwassenen (38 procent). Tot slot is de meerderheid van de jeugdigen ooit betrokken geweest bij een strafbaar delict.

Informele en formele netwerk

Om iets te kunnen zeggen over informele en formele steun en hulpbronnen is het goed eerst helder te maken wat in deze studie verstaan wordt onder het informele en formele netwerk. Wij gebruiken de pedagogische civil society als concept uit de sociale pedagogiek om hier handen en voeten aan te geven. De civil society is dat gedeelte in de samenleving waar burgers in vrijwillige verbanden samenleven en verantwoordelijkheid nemen voor zichzelf en voor elkaar (Bel, 2010). Dit gebeurt in individuele (familie, vrienden en buurtgenoten) en collectieve (vrijwilligersorganisaties, buurthuizen en verenigingen) verbanden (Vreugdenhil, 2012). De pedagogische civil society vloeit voort uit de civil society en heeft betrekking op dat gedeelte van de samenleving waar het grootbrengen van jeugdigen centraal staat (Bel, 2010; Van der Klein, Mak, & Van der Gaag, 2011). De pedagogische civil society² is 'dat deel van de samenleving waar burgers (kinderen, jongeren, ouders en andere volwassenen) in vrijwillige verbanden verantwoordelijkheid nemen voor het pedagogisch klimaat waarin het goed opvoeden en opgroeien is, in samenwerking met of als tegenkracht tot overheden (gemeenten, de jeugdsector, het welzijnswerk), bedrijven en andere civil society organisaties (bijvoorbeeld sportverenigingen)' (Hilhorst & Zonneveld, 2013, p. 11).

Als we de pedagogische civil society als uitgangspunt nemen dan kan het informele en formele netwerk rondom jeugdigen in de specialistische jeugdzorg op vier niveaus worden ingedeeld: (1) vrijwillige individuele verbanden rondom jeugdigen, (2) vrijwillige collectieve verbanden rondom jeugdigen, (3) professionele individuele verbanden rondom jeugdigen, (4) professionele collectieve verbanden rondom jeugdigen. Niveau 1 en 2 verwijzen naar het informele netwerk, niveau 3 en 4 verwijzen naar het formele netwerk. Let op: deze indeling is niet uitputtend, er kunnen in de praktijk netwerkleiden zijn die er niet in zijn opgenomen.

² Een andere veelgebruikte definitie is: 'In een goed functionerende pedagogische civil society bestaat er bij burgers de attitude om met elkaar in de eigen sociale netwerken en het publieke domein verantwoordelijkheden rond het opgroeien en opvoeden van kinderen te delen, in de vorm van informele wederzijdse steun en informele sociale controle' (Kesseling, De Winter, Horjus & Van Yperen, 2013, p. 8). Deze definitie is niet in strijd met de andere definitie, maar is hier minder relevant omdat het formele netwerk ook een belangrijk onderdeel vormt van deze studie.

Niveau 1: vrijwillige individuele verbanden rondom jeugdigen

Jeugdigen

Ouders en/of opvoeders

Broers en zussen

Leeftijdsgenoten (buurt, school, vrienden)

Andere volwassenen in de directe omgeving (bredere familie, buren, vrienden van ouders, sportcoaches)

Niveau 2: vrijwillige collectieve verbanden rondom jeugdigen

Verenigingen

Religieuze en levensbeschouwelijke verenigingen en gemeenschappen (kerken, moskeeën, synagogen)

Buurthuizen

Vrijwilligersorganisaties en initiatieven

Niveau 3: professionele individuele verbanden rondom jeugdigen

Onderwijzers

Jeugdzorgprofessionals

Specialistische wijkteams

Niveau 4: professionele collectieve verbanden rondom jeugdigen

Scholen

Jeugdzorg en hulpverlening

Overheden (lokaal, regionaal en landelijk)

Deze indeling geeft helderheid in de verschillende rollen en verhoudingen in het netwerk rondom jeugdigen, maar het is goed om op te merken dat deze rollen in de praktijk diffuus en minder goed uit elkaar te trekken zijn. Onderwijzers en jeugdzorgprofessionals horen officieel niet bij de pedagogische civil society omdat zij betaalde krachten zijn. In de praktijk zijn de rollen van en verhoudingen met deze professionals niet zo zwart-wit. Aan hun professie is namelijk een pedagogische verantwoordelijkheid verbonden. In het bijzonder bij jeugdigen die veel te maken krijgen met jeugdzorg spelen jeugdzorgprofessionals een belangrijke rol in de opvoeding en het leven van deze jeugdigen. In sommige gevallen zelfs meer dan ouders. Toch maken specialistische jeugdzorgprofessionals geen onderdeel uit van het pedagogisch klimaat, maar proberen zij met hun handelen bij te dragen aan het versterken van het pedagogisch klimaat zodat het mogelijk is om specialistische jeugdzorg af te schalen. Dit illustreert ook het verschil tussen specialistische jeugdzorgprofessionals en onderwijzers. Alle kinderen gaan namelijk naar school en school is daarmee onderdeel van een normale opvoeding. Onderwijzers hebben daarom een bijzondere positie in de pedagogische civil society omdat zij deel uitmaken van de levens van *alle* jeugdigen en zijn dus deel van de normale opvoeding.

3.2 Zoektermen

Nederlands	Engels
Jeugdigen – kinderen, jongeren en adolescenten	Youth – children, youngsters and adolescents
Gezinnen met multi- en complexe problematiek	Families with multi- and complex problems
Specialistische jeugdhulpverlening – klinisch, residentieel en ambulante	Specialistic youth care work – clinical, residential and ambulant (foster)
Sociale netwerken en hulpbronnen	Social networks and resources
Informele en formele sociale steun/hulpbronnen	Informal and formal social support
Mentoring – Jouw Ingebrachte mentor (JIM)	Mentoring – youth initiated mentoring
Jeugdzorg	Youth Care

3.3 Databanken

Literatuur is gevonden via de zoekmachine van de Inholland bibliotheek die overeenkomt met de meeste universiteitsbibliotheken. Artikelen zijn wetenschappelijk en peer reviewed, gevonden in tijdschriften zoals *Neglect and Child abuse*, *Child and Family Social Work*, *Research on Social Work Practice in Child Welfare*. Meestal via databanken zoals *Springerlink*, *Wiley*, *Sage* en *ScienceDirect*. Daarnaast is voor achtergrondinformatie over ontwikkelingen en cijfers gebruikgemaakt van officiële organisaties en instituties, zoals de Rijksoverheid, Jeugdzorg Nederland, ZonMw en VNG.

4. Resultaten van de literatuurstudie

4.1 Veerkracht als sociaal construct

In een Noorse studie naar jeugdigen in residentiële settings komt naar voren dat deze jeugdigen in vergelijking met de gehele populatie jeugdigen minder steun ervaren van ouders (Singstad, Wallander, Lydersen, Wichstrom, Kayed, 2019). Deels omdat zij niet thuis wonen. In vergelijking met andere jeugdigen ontvangen zij vaker steun van relaties in het bredere netwerk van familie en vrienden, ook al zijn de relaties met ouders vaak verstoord. Steun van vrienden werd in dit onderzoek het meeste genoemd, gevolgd door steun van moeders. Voldoende toegankelijke en beschikbare steun uit de omgeving draagt bij aan veerkracht en het vermogen om met stressvolle gebeurtenissen om te gaan (Ungar, 2011). Volgens Singstad en medeauteurs. (2019) zijn jeugdzorgprofessionals er daarom voor verantwoordelijk dat relaties tussen een jeugdige en zijn informele netwerk tijdens het hulptraject sterk blijven of versterkt worden. Jeugdzorgprofessionals worden als derde belangrijkste bron van steun genoemd door de jeugdigen. Meer dan twee derde van de adolescenten vertelt dat zij steun bieden en in een veilige omgeving voorzien.

Singstad en collega's doen de suggestie aan jeugdzorgprofessionals om jeugdigen te voorzien van sociale vaardigheden zodat zij buiten de instelling betekenisvolle relaties kunnen onderhouden en opdoen. Het mobiliseren van toegankelijke en beschikbare hulpbronnen in de omgeving moet daarom een centraal onderdeel worden van het hulptraject aan de jeugdige in een kwetsbare positie (Greeson, Garcia, Kim, & Courtney, 2015; Singstad et al., 2019). Dit sluit aan op een ecologische benadering van veerkracht (Ungar, 2011) – een benadering die veerkracht ziet als een sociaal construct waarbij de beschikbaarheid en toegankelijkheid van betekenisvolle culturele, sociale en fysieke hulpbronnen in de omgeving een belangrijk onderdeel vormen van het vermogen om veerkrachtig te kunnen zijn. Ungar neemt hiermee afstand van het idee dat veerkracht louter een individueel gegeven is. Dit impliceert ook dat er geen kant-en-klare oplossing is. Kenmerken van de jeugdige en zijn omgeving zijn leidend om te bepalen wat veerkrachtig werkt. Dit kan voor jeugdigen die verblijven in een residentiële setting extra uitdagend zijn, omdat zij tijdelijk geen onderdeel uitmaken van hun omgeving thuis. Dat biedt anderzijds ook de gelegenheid voor reflectie. Een vaardigheid waar professionals bij kunnen ondersteunen.

4.2 Gewaardeerde kwaliteiten in de relatie met professionals

Jeugdigen vinden het belangrijk dat jeugdzorgprofessionals een veilige basis bieden en betrouwbaar zijn (Berridge, Biehal, & Henry, 2012; Harder, Knorth, & Kalverboer, 2013; Singstad et al., 2019). Harder en collega's. (2013) deden in Nederland onderzoek naar de perceptie van jeugdigen in een residentiële setting over de relaties die zij hadden met hun jeugdzorgwerkers en onderwijzers uit het speciaal onderwijs. Over het algemeen vonden jeugdigen in dit onderzoek dat onderwijzers minder veilig en betrouwbaar waren dan jeugdzorgwerkers. Dit kan volgens de onderzoekers te maken hebben met de specifieke rol van jeugdzorgwerkers en onderwijzers. Jeugdzorgwerkers gaan meer een emotionele en affectieve relatie aan met jeugdigen. Onderwijzers hebben meer een taakgerichte relatie die gericht is op onderwijsuitkomsten. Jeugdigen vinden het bij onderwijzers het belangrijkste dat zij duidelijk en helder zijn.

Betrouwbaarheid als kwaliteit van een jeugdzorgprofessional komt ook naar voren in een studie naar jeugdigen in dertig residentiële huizen in Engeland (Berridge, Biehal, & Henry, 2012). De meerderheid van deze jeugdigen noemt daarnaast dat ze het belangrijk vinden dat professionals sensitief zijn, goed kunnen luisteren en gevoel voor humor hebben. Relaties die overeenkomsten hebben met relaties thuis (ouders, familie) werden als het meest positief ervaren. Een minderheid noemt aanvullend dat zij het belangrijk vinden dat professionals toegankelijk, behulpzaam, begripvol en bereikbaar zijn. Ook waardeerden jeugdigen het als zij keuzevrijheid krijgen en een professional hen het gevoel geeft dat zij er niet alleen voor staan. Vergelijkbare kenmerken komen ook naar voren in studies naar de relaties tussen jeugdigen in een kwetsbare positie en niet-ouderlijke relaties met volwassenen anders dan ouders.

4.3 Relaties met volwassenen anders dan ouders

Collins, Spencer en Ward (2010) onderzochten hoe formele en informele relaties met volwassenen bijdragen aan de empowerment van jeugdigen die in de transitie zijn van pleegzorg naar zelfstandigheid. Jeugdigen noemen zowel formele als informele rollen (ouders, familieleden, therapeuten, begeleiders, pleegouders). Dit zijn vaak langdurige relaties van gemiddeld drie jaar en jeugdigen vinden het bij deze relaties belangrijk dat zij worden geaccepteerd, aangemoedigd, het vertrouwen krijgen en hulp krijgen als zij hierom vragen. Wat volgens de auteurs niet bijzonder is, maar wat bij deze jeugdigen extra belangrijk is omdat er vaker sprake is van een verstoord verleden en een kwetsbare transitie periode.

Brady, Dolan en Canavan (2017) onderzochten hoe mentorrelaties met volwassenen – anders dan ouders – bijdragen aan het welbevinden van jeugdigen rond de twaalf jaar die met verschillende ingrijpende gebeurtenissen te maken hebben gehad, zoals echtscheidingen, mishandeling en sterfte. Jeugdigen geven aan door de mentorrelaties gelukkiger en kalmer te zijn en meer zelfvertrouwen te hebben. Waarbij sommigen meer positief gedrag laten zien en gemotiveerder zijn. Ze waarderen vooral ondersteuning op het affectieve vlak, maar kunnen directief advies als betuttelend zien.

4.4 Vanuit ontwikkelingspsychologisch perspectief

Een goede mentorrelatie kan bijdragen aan drie met elkaar vervlochten processen: (1) de sociale en emotionele ontwikkeling, (2) de cognitieve ontwikkeling en (3) een positieve identiteitsontwikkeling (Rhodes, Spencer, Keller, Liang, & Noam, 2006, p. 701). Kernwaarden in deze drie ontwikkelingsprocessen zijn wederkerigheid, vertrouwen en empathie. Welke aspecten zijn hierbij belangrijk en hoe dragen deze bij aan de ontwikkeling? Op basis van kennis uit de ontwikkelingspsychologie hebben Rhodes en collega's (2006) hier een conceptueel model voor ontwikkeld waar Ahrens et al. (2011) op voortborduren door het model uit te breiden. Het is buiten de scope van deze literatuurstudie om dit model uitgebreid te bespreken. Daarom geef ik een korte samenvatting van het model aan de hand van drie punten: (1) soorten steun; (2) het tot stand brengen en consolideren van een mentorrelatie; en (3) de positieve impact van een mentor op de ontwikkeling.

Soorten steun

Ten eerste onderscheiden Ahrens et al. (2011) vijf vormen van ondersteuning:

Praktische ondersteuning
 Emotionele ondersteuning
 Het zijn van een rolmodel
 Algemene begeleiding en advies
 Ouderlijke steun

Het tot stand brengen en consolideren van een mentorrelatie

Ten tweede doen de auteurs suggesties voor het tot stand brengen van de relatie en het in stand houden van de relatie. Voor het tot stand brengen van de relatie is het belangrijk dat de volwassene geduldig is, niet opgeeft, authentiek is, open is over eigen ervaringen, respect heeft voor de achtergrond van de jeugdige, een stapje extra zet voor de jeugdige en overeenkomsten heeft met de jeugdige (interesses, cultureel). De jeugdige kan behoefte hebben aan een mentor omdat hij of zij door een moeilijke fase heengaat en (tijdelijk) kwetsbaar is. Factoren die de jeugdige kunnen weerhouden van het aangaan van een relatie met een mentor zijn angst voor het emotionele risico; angst om de volwassene iets verschuldigd te zijn; angst om in de steek gelaten te worden of gepusht te worden zich te snel te moeten verbinden met de volwassene; weerstand tegen directief advies; en geen oog voor de culturele achtergrond van de jeugdige.

Bij het in stand houden van een goede relatie is het belangrijk dat een volwassene zelfvertrouwen uitstraalt, geduld heeft, oprechte interesse toont, uitleg geeft over verwachtingen, ondersteunt bij het plannen van betekenisvolle activiteiten voor de jeugdige en consistent is in wat hij zegt en doet. Het onderhouden van een goede relatie kan in de weg worden gezeten door logistieke belemmeringen, dus verhuizingen en verplaatsingen. Ook kan het zijn dat de jeugdige angst ervaart om niet te voldoen aan de eisen van de volwassene.

De positieve impact van een mentor op de ontwikkeling

Ahrens en collega's (2011) onderscheiden tot slot vier domeinen van impact waar een positieve mentorrelatie potentieel aan kan bijdragen. Ten eerste kan een mentorrelatie een letterlijke en concrete impact hebben op het leven van een jeugdige in de vorm van ondersteuning bij onderwijs en het ondersteunen bij het vinden van een huis. Zaken die dus vooral met redzaamheid te maken hebben. Ten tweede kan er op emotioneel vlak worden bijgedragen aan meer zelfvertrouwen en emotionele veerkracht om met moeilijke gebeurtenissen om te gaan. Op de derde plaats kunnen mentorrelaties een positieve bijdrage leveren aan het ontwikkelen van relationele vaardigheden, zoals communicatie, conflicthantering, het stellen van grenzen naar anderen toe, meer veilige contacten en betere opvoedingsvaardigheden. Ten vierde kan er aan executieve functies worden bijgedragen door jeugdigen te ondersteunen bij het ontwikkelen van doelen in het leven en vaardigheden om ze te kunnen bereiken.

Met het oog op de praktijk doen de auteurs verder drie suggesties. Onderzoek hoe mentorrelaties een structurele rol kunnen krijgen in de hulpverlening; kijk of het nodig is om hier gespecialiseerde trainingen voor aan te bieden; en geef aandacht aan het maken van een goede match tussen mentor en jeugdigen op basis van gedeelde kenmerken (persoonlijke interesses, gelijke culturele achtergronden, waarden en ervaringen).

Een manier om jeugdigen betekenisvol aan een mentor te verbinden is door een volwassene uit het eigen netwerk te verbinden aan een jeugdigen. Een mentor die hij of zij zelf uitkiest (Van Dam, 2019).

4.5 Mentorrelaties in de pedagogische civil society

Natuurlijke mentorrelaties zijn relaties met volwassenen die natuurlijk en organisch ontstaan. Dit zijn relaties tussen jeugdigen en volwassenen uit het bredere netwerk anders dan ouders. Denk aan de voetbalcoach, docent of een familielid. In het sociaal werk is de Jouw Ingebrachte Mentor (JIM)-aanpak hierop gebaseerd (Van Dam, 2019; Van Dam, Heijmans, & Stams, 2021; Van Dam et al., 2017). Het idee achter de JIM-aanpak is dat jeugdigen opgroeien in sociale netwerken en daar afhankelijk van zijn. Zij doen op natuurlijke wijze verschillende relaties op met niet-ouderlijke volwassenen die een positieve impact kunnen hebben op hun motivatie en ontwikkeling. De JIM-aanpak ondersteunt volwassenen in wie de jeugdige vertrouwen heeft om op een natuurlijke wijze in de rol van mentor te stappen.

Met deze aanpak worden adolescenten gemotiveerd om die sociale netwerken op een positieve manier in te zetten zodat het mogelijk wordt om veerkrachtig te zijn (Van Dam, 2019). De JIM-aanpak bestaat uit vijf aspecten: (1) sociaal-emotionele steun, (2) praktische steun, (3) begeleiding en advies, (4) een rolmodel zijn en (5) het mobiliseren van sociale hulpbronnen (sociaal kapitaal). Het idee van de netwerkbenadering is dat deze bijdraagt aan effectieve formele en informele ondersteuning met duurzame verbindingen tot gevolg (Van Dam et al., 2017). Van Dam en collega's hebben middels een dossieranalyse onderzocht hoe effectief de JIM-aanpak is bij uithuisplaatsingen (Van Dam et al., 2017). De eerste resultaten suggereren dat de JIM-aanpak betrokkenheid van informele mentoren stimuleert en potentieel bij kan dragen aan minder uithuisplaatsingen. Uit een recente studie blijkt dat het grootste deel van de jeugdigen een duurzame relatie heeft met zijn of haar JIM en dat het grootste deel thuis of in hun gemeenschap woont (Van Dam, Heijmans, & Stams, 2021). De JIM-aanpak is echter geen sluitend antwoord en in sommige gevallen blijkt de aanpak niet tot betere uitkomsten te leiden (Van Dam, 2019).

Bij het inzetten van natuurlijke mentorrelaties zijn een aantal aspecten belangrijk om mee te nemen. Ik noem er hier acht. Ten eerste is het belangrijk dat de jeugdige zelf in het eigen netwerk op zoek gaat naar een volwassen mentor. Uit onderzoek blijkt dat het grootste deel (80 procent) in staat is om iemand in het netwerk aan te wijzen die zij als mentor zouden willen (Van Dam et al., 2017). Mentoren zijn dus voor het merendeel voldoende beschikbaar in de eigen netwerken van deze jeugdigen. Ten tweede is het belangrijk om ouders hierin mee te nemen, want ook zij kunnen baat hebben bij een ondersteunend netwerk. Ten derde kan continuïteit en participatie van het informele netwerk bereikt worden door als professional te erkennen dat professionele betrokkenheid grenzen heeft en betrokkenheid van belangrijke informele niet-ouderlijke volwassenen zinvol is. Dit impliceert ook een verschuiving van expert naar gelijkwaardig partnerschap (Wiggerink & Vogel, 2019). Ten vierde zou, omdat de JIM-aanpak niet altijd leidt tot minder uithuisplaatsingen, daar minder de focus op moeten liggen en meer op het bevorderen van veerkracht (Van Dam, 2019). Ook moet de JIM-aanpak niet als doel worden gezien, maar als middel om geen blinde vlek te ontwikkelen voor gevallen waarin uithuisplaatsing wel een antwoord is op de situatie. JIM is dus geen definitief antwoord.

Ten vijfde moet er rekening worden gehouden met de vrijheid van de jeugdigen en hun recht om het informele netwerk af te wijzen. Niet alle verbindingen dragen positief bij aan de ontwikkeling. Soms is het nodig om een nieuw team samen te stellen in plaats van iets dat gebroken is oneindig te repareren (Van Dam, 2019). Professionals kunnen beschermende en risicofactoren van het netwerk in kaart brengen, evenals wie beschikbaar en toegankelijk is. Ze kunnen bestaande netwerken sterker maken of jeugdigen stimuleren een nieuw netwerk op te doen (Spilsbury & Korbin, 2013). Ten zesde moeten professionals ervoor waken dat zij kwetsbare sociale netwerken van jeugdigen niet nog verder beschadigen door er te veel druk op te leggen (Van Dam, 2019). Ten zevende is het zinvol om met meerdere JIMS aan de slag te gaan en niet vast te pinnen op één. Hierbij is het de bedoeling dat jeugdigen vaardigheden aanleren om zelf steunkringen te vormen die bijdragen aan hun veerkracht (Van Dam, 2019; Schwartz & Rhodes, 2016). Op de achtste en laatste plaats is het niet zo dat een supportnetwerk altijd positief wordt ervaren. Het kan door de jeugdige ook waargenomen worden als onbehelpzaam en niet bijdragend. Het is belangrijk om hier als professional rekening mee te houden.

Het integreren van professionele betrokkenheid en informeel mentorschap draagt bij aan gedeelde besluitvorming en meer betrokkenheid van de jeugdigen en netwerkleden (Van Dam et al., 2017). De JIM-aanpak is in lijn met de pedagogische civil society waarin een positieve nadruk ligt op de gezamenlijke activiteiten en verantwoordelijkheden van volwassenen voor het opgroeien en opvoeden van jeugdigen (De Winter, 2008). In de pedagogische civil society is aandacht voor ontmoeting, dialoog, gedeelde besluitvorming, vorming van sterke netwerken rondom jeugdigen en versterken van het pedagogisch klimaat in buurten (Kesselring, De Winter, Van Yperen, & Horjus, 2015). Ook dragen burgers in de pedagogische civil society bij aan de opvoeding in de vorm van informele wederzijdse steun en informele sociale controle (Kesselring, De Winter, Horjus, & Van Yperen, 2013).

4.6 Sociaal kapitaal: moreel, bindend en overbruggend

In de netwerkbenadering is sociaal kapitaal een belangrijk concept. Sociaal kapitaal verwijst in de eerste plaats naar de mate waarin sociale relaties in het netwerk toegang geven tot hulpbronnen die zonder die relaties niet toegankelijk waren geweest en ondersteunen bij het behalen van doelen (Coleman, 1988). Dit gaat bijvoorbeeld om ouders die de academische taal spreken omdat zij zelf gestudeerd hebben en hun kinderen daarom beter kunnen begeleiden bij hun schoolontwikkeling. Het betreft dus hulpbronnen in de vorm van relaties in het sociaal netwerk. In dit verband is sociaal kapitaal vooral functioneel (Kesselring, 2010). In het gedachtegoed van empowerment gaat dit over de *power with*: de kracht die je put uit je omgeving en het kunnen mobiliseren van hulpbronnen in die omgeving, zoals steun van familie en lotgenotencontact (Jacobs, Braakman, & Houweling, 2005; Van Regenmortel, 2008).

Sociaal kapitaal heeft ook een meer morele definitie (Kesselring, 2010) en verwijst in de tweede plaats naar normen van wederkerigheid en betrouwbaarheid (Putnam, 1995; 2007). Dit gaat vooral over sociaal kapitaal in relatie tot het collectieve en democratische functioneren van buurten, gemeenschappen en de samenleving. Putnam (2007) geeft als voorbeeld de barbecuefeestjes van buuren, waardoor hij zich nooit druk hoeft te maken over de veiligheid van zijn huis als hij zelf op reis is. Hij geeft toe dat hij de feestjes nooit bezoekt, maar wel voordeel heeft van de sociale controle die daaruit ontstaat. Coleman (1988) geeft een voorbeeld van een gezin dat verhuist naar een nieuwe stad. In die nieuwe stad kunnen zij hun kinderen zonder toezicht buiten laten spelen omdat zij erop vertrouwen dat andere burgers toezien op de veiligheid van hun kinderen. Zonder dat dit bekenden van de familie zijn.

Tot slot kan er onderscheid worden gemaakt tussen bindend en overbruggend sociaal kapitaal (Putnam, 2007; Kesselring, 2010). Bindend kapitaal bestaat tussen personen die tot dezelfde groep behoren of op een bepaalde manier belangrijke kenmerken met elkaar delen (bijvoorbeeld levensbeschouwing, overtuigingen, opleidingsniveau, etniciteit). Overbruggend kapitaal bestaat tussen personen die niet tot dezelfde groep behoren en minder kenmerken met elkaar delen (bijvoorbeeld mensen met verschillende culturen, levensbeschouwingen, opleidingsniveaus, leeftijden).

De jeugdige heeft het bindend kapitaal nodig om supportnetwerken om zich heen te bouwen met voldoende hulpbronnen. Professionals hebben de taak om deze hulpbronnen in de omgeving samen met de jeugdige te mobiliseren of hierbij te ondersteunen. Het overbruggend kapitaal kan de jeugdige helpen om contact te leggen met mensen die in eerste instantie minder kenmerken met hem of haar delen, maar wel over waardevolle hulpbronnen beschikken. De jeugdige moet dus in staat worden gesteld om over de grenzen van het eigen netwerk heen te kijken. Ook voor de professional is overbruggend kapitaal relevant. Om te bepalen wat veerkrachtig werkt moet de professional dus ook oog hebben voor de omgeving van de jeugdige (Ungar, 2011) – overbruggend kapitaal – en zich daartoe verhouden.

Er bestaat over het algemeen consensus over de idee dat sociaal kapitaal bijdraagt aan meer maatschappelijke mogelijkheden en hoger welbevinden (Putnam, 1995; 2007). Maar, dit is niet altijd het geval en daarom is het belangrijk om hier kritisch naar te blijven kijken (Kesselring, 2010). Zo blijkt uit een studie van Rother, Goodwin en Stansveld (2011) dat sociaal kapitaal niet per se leidt tot meer mentaal welbevinden. In dat verband zijn relaties die jeugdigen met ouders hebben het meest voorspellend. Sociaal kapitaal hangt wel positief samen met betere onderwijsuitkomsten. In deze studie blijken extra-curriculaire activiteiten (extra hulpbronnen) tot betere onderwijsuitkomsten te leiden.

4.7 Vier netwerkbenaderingen

In dit hoofdstuk bespreken we verschillende netwerkbenaderingen die internationaal en nationaal worden ingezet om het netwerk rondom jeugdigen te versterken.

Wraparound care model

Dit model is geen interventie of methodiek, maar een benadering uit de Verenigde Staten waar integrale zorg georganiseerd vanuit supportnetwerken voor kinderen en gezinnen met complexe problematiek centraal staat (Schamhart & Colijn, 2012; Suter & Bruns, 2009). Er ligt een focus op het oplossend vermogen van gezinnen, het betrekken van het sociaal netwerk en empowerment. Daarnaast wordt zoveel mogelijk gestreefd naar intersectorale samenwerking en beoogt het model een brug te slaan tussen zorgcoördinatie en gezinsbegeleiding. Kenmerken van de benadering zijn: het gezin denkt zelf actief mee over de oplossing; netwerk ondersteunend; in de wijk; cultureel bekwaam; op maat; eigen kracht als basis; teamsamenwerking; doorzettingsvermogen; resultaatgericht.

Schamhart en Colijn (2012) geven zes voorbeelden waarin het *wraparound care model* in Nederland in de praktijk is gebracht. In het kader van deze studie is het relevant in te gaan op de wijze en mate van betrokkenheid van het eigen en professionele netwerk binnen deze methodieken en praktijken. Zes voorbeelden van het *wraparound care model* in Nederland in de praktijk (Schamhart & Colijn, 2012):

De pilot 1Gezin1Plan (1G1P). Hierin is veel ruimte voor netwerkondersteuning en uit de eerste pilot blijkt dat netwerkleiden meerdere malen aanwezig zijn bij gezinsbesprekingen en het maken van plannen. Hoewel er veel ruimte is voor de krachten van het gezin, het behouden van regie en het mobiliseren van aanwezige informele hulpbronnen, is er volgens Gilsing, Van der Hof en Van Hal (2018) nog wel veel winst te behalen. Gezinnen en professionals geven in hun onderzoek aan dat zij de voordelen ervaren ten opzichte van eerdere werkwijzen. Gezinnen voelen zich bijvoorbeeld meer serieus genomen. In de praktijk blijkt echter dat de werkwijze niet per definitie leidt tot meer betrokkenheid van het informele netwerk. Het uitblijven van betekenisvolle betrokkenheid uit het informele netwerk kan volgens de auteurs met verschillende factoren te maken hebben. Bijvoorbeeld omdat er geen netwerk is of omdat men zich bezwaard voelt om het netwerk te belasten.

Een begeleid wonen setting voor meiden en tienermoeders genaamd Talita. Hoewel meiden in deze setting niet in hun eigen omgeving verblijven, is er bijzonder veel aandacht voor het eigen en professionele netwerk. Er wordt actief met de meiden gezocht naar informele en formele sleutelpersonen – in dit geval de mentoren – in de omgeving.

Orthopedagogische gezinsbehandeling. Dit is een intensieve en kortdurende vorm van ambulante hulp aan gezinnen waarbij het risico bestaat dat kinderen uit huis worden geplaatst. In deze behandeling wordt er minder over grenzen van de eigen sector heen gekeken en is er geen aandacht voor alle levensgebieden. Het zinvol betrekken van het eigen netwerk heeft wel een belangrijke rol.

De methode '10' voor Toekomst besproken. Dit is ook een vorm van gezinsbegeleiding, maar daar krijgen wel alle '10' leefgebieden aandacht, waaronder het versterken van het sociaal netwerk.

Gezinscoaching als praktijk. Deze methode is voor gezinnen waar de veiligheid van jeugdigen in het geding is. In deze methodiek ligt minder nadruk op begeleiding en behandeling – zoals bij orthopedagogische gezinsbehandeling en '10' voor Toekomst – en meer nadruk op coaching en coördinatie. De gezinscoach gaat samen met het gezin, de familie, het sociaal netwerk en de professionals aan de slag. De gezinscoach werkt bij gezinnen thuis en brengt in de eerste plaats het informele en professionele netwerk in kaart. Dit leidt vervolgens tot een startbijeenkomst met het gezin en alle betrokkenen. Daarnaast wordt er een netwerkberaad georganiseerd waar het gezin met netwerkleden een toekomstplan maakt waarin concreet is opgenomen wie wat doet. De gezinscoach is aanvankelijk in de lead, maar het is de bedoeling dat de regie van gezinnen steeds groter wordt. Tijdens de coaching worden verschillende instrumenten ingezet: ecogram, genogram, levenswiel, prioriteitenwiel, startgesprekken, familienetwerkberaad en gezinsteam.

'Tussen in', een vorm van zorg voor gezinnen in een kwetsbare positie met een migratieachtergrond. Deze vorm van hulp is gelokaliseerd in de wijk. Er worden bijeenkomsten en cursussen georganiseerd met als doel het informele netwerk uitbreiden. De ondersteuning komt van mensen (vrouwen) die zelf een migratieachtergrond hebben en die daardoor gemakkelijker kunnen aansluiten bij gezinnen. Door het werken aan een dergelijke vertrouwensbasis is het eenvoudiger om onderliggende problemen boven water te krijgen.

Netwerkbenaderingen die de focus verleggen

Elsbeth Kamphuis (2013) spreekt over de inzet van drie netwerkbenaderingen – de Maastrichtse Sociale Netwerk Analyse (MSNA), de methode Natuurlijk een Netwerk en de Sociale Netwerk Strategie (SNS) – bij volwassenen, kinderen en gezinnen in een kwetsbare positie. Deze drie benaderingen hebben de volgende gedeelde kenmerken: (1) analyse van het sociale netwerk door genogrammen, levenslijnen en sociogrammen; (2) organisatie van een netwerkberaad met belangrijke personen uit het netwerk waarin een plan wordt gemaakt door persoon in kwestie en informele netwerk; en (3) dit wordt omgezet in actie door het actieteam, eventueel met professionals. Kamphuis gaat in op vier aspecten waarbij zij de focus verlegt naar hoe het netwerk beschouwd zou moeten worden als we de transformatie zinvol vorm willen geven. Ten eerste verlegt zij de focus van of-of denken naar en-en denken. Het gaat er niet om wat de verschillende betrokkenen los van elkaar kunnen betekenen, maar wat zij gezamenlijk kunnen betekenen voor de kwestie. Dat is meteen punt twee, namelijk dat de kwestie centraal moet staan en niet de relatie. Per kwestie kan het verschillen wie betrokken is. Ten derde moet sociale steun niet worden gezien als een product dat georganiseerd kan worden, maar als een interactie waarin het proces vanuit coaching wordt vormgegeven. Ten vierde gaat het om een omslag van zelfredzaamheid en onafhankelijkheid, naar inter-afhankelijkheid en samenredzaamheid.

De Eigen Kracht Conferentie (EKC)

Een andere netwerkbenadering is het besluitvormingsmodel De Eigen Kracht Conferentie (EKC). Hierin is het de bedoeling dat personen samen met hun naasten beslissen wat zij nodig hebben aan ondersteuning. Dit model is gebaseerd op de Familie Groep Conferentie uit Nieuw-Zeeland waar de consensus is dat kinderen beter beschermd zijn als de samenwerking tussen alle betrokkenen geoptimaliseerd is door gezinnen en hun netwerken actief te betrekken bij de besluitvorming (Bartelink, 2010; Frost, 2014; Mutter, Shemmings, Dugmore & Hyare, 2008). Bij de EKC formuleert de persoon zelf de vraag en bespreekt dit vervolgens met zijn of haar vertrouwde netwerk (Boumans, 2016). De professional is vooral coördinator van het proces en probeert waar mogelijk hulpbronnen in het netwerk aan te boren. De professional vraagt bijvoorbeeld aan netwerkleden of zij nog mensen kennen die een bijdrage kunnen leveren en probeert op die manier het netwerk uit te breiden. De EKC heeft verschillende empowerende elementen (Boumans, 2016): de dialoog staat centraal; de focus ligt op alle leefgebieden (integraal); er wordt gekeken naar de mens als geheel inclusief omgeving en steunnetwerk; regie over wat centraal moet staan ligt bij de persoon en zijn omgeving zelf.

Signs of Safety

Signs of Safety is ontstaan in Nieuw-Zeeland en bedoeld voor situaties waarbij een vermoeden of sprake is van kindermishandeling (Wiggerink & Vogel, 2019). Het is een oplossingsgerichte methodiek die zich op veiligheid richt. Er wordt van begin af aan samengewerkt met het gezin en directbetrokkenen. Er wordt onder andere een netwerkbijeenkomst georganiseerd met netwerkleden om de aanwezige hulpbronnen te inventariseren en mobiliseren. Alles wordt zoveel mogelijk in gezamenlijkheid besloten zodat iedereen achter de besluiten staat. Ook hier is het belangrijk om vanuit gelijkwaardig partnerschap te handelen en als professional niet in de expertrol te gaan zitten.

4.8 Informele steun meten

Voor het in gebruik nemen of ontwikkelen van een instrument hebben Spilsbury en Korbin (2013) op basis van wetenschappelijke literatuur vier punten geformuleerd: (1) maak onderscheid tussen waargenomen steun en daadwerkelijke steun; (2) richt op meerdere types van informele steun, zoals emotioneel, mentaal, financieel en instrumenteel; (3) identificeer waar de steun vandaan komt (familie, vrienden); (4) geef een tijdsindicatie van de tijd en duur (vorige week, wekelijks).

5. Conclusie

In deze literatuurstudie is onderzocht wat er bekend is over informele en formele verbindingen rondom jeugdigen en gezinnen zodat specialistische ondersteuning afgebouwd kan worden. Dat begint bij het erkennen van het netwerk van de jeugdige. Professionals schrijven problemen van jeugdigen in residentiële settings bijvoorbeeld nog vooral toe aan individuele factoren en minder aan factoren in de omgeving. Daargelaten dat er iets te zeggen valt voor een probleemgerichte focus, vormt deze focus tevens een blinde vlek in het bepalen wat wel en niet veerkrachtig werkt. Veerkracht als sociaal construct toont dat er naar de jeugdige en zijn specifieke omgeving gekeken moet worden om iets te kunnen zeggen over wat veerkrachtig werkt. De omgeving vormt dus een essentieel onderdeel van de oplossing. Dit is een uitdaging bij jeugdigen die tijdelijk niet in hun eigen omgeving verblijven en om diezelfde reden een extra belangrijk aandachtspunt voor jeugdzorgprofessionals die met hen werken. Dat betekent in de eerste plaats dat professionals oog moeten hebben voor hulpbronnen die in de eigen omgeving gelegen zijn en in de tweede plaats dat zij samen met de jeugdige moeten onderzoeken welke hulpbronnen voor de jeugdige betekenisvol zijn.

Gezinsleden worden in verschillende interventies actief betrokken bij het hulpverleningstraject. Deze interventies richten zich vooral op het versterken van affectieve en emotionele verbindingen tussen gezinsleden. Juist op kwetsbare momenten (zoals een transitieperiode) zie je dat jeugdigen vooral steun putten uit hun ouders en andere gezinsleden. Het hebben van een hechte ouderlijke band is echter niet voldoende. Het mobiliseren van hulpbronnen gaat over meer dan het versterken van affectieve en emotionele verbindingen. Een steunende ouder die het financieel zwaar heeft, kan bijvoorbeeld moeilijk financiële steun bieden. Juist door de eigen omgeving in de bredere context van het netwerk te beschouwen, is het mogelijk te zien welke potentiële hulpbronnen daarin gelegen zijn. Dit kunnen relaties zijn die de jeugdige al heeft opgedaan, maar ook relaties die hij of zij nog niet heeft. Het kan ook gaan over het versterken van vaardigheden om zich te bewegen naar een community met hulpbronnen. Juist in deze geïndividualiseerde tijd wordt van burgers gevraagd zelf een sterk netwerk op te kunnen bouwen en onderhouden.

Op basis van deze literatuurstudie formuleren wij drie handelingsalternatieven voor professionals. Ten eerste kunnen professionals jeugdigen leren hoe zij een sterk netwerk met voldoende hulpbronnen kunnen opbouwen en onderhouden. Het gaat dan vooral om het versterken van sociale en relationele vaardigheden. Ten tweede kunnen professionals een organiserende rol hebben als het gaat om het structureel betrekken van waardevolle mensen om de jeugdige heen. Dit gebeurt bijvoorbeeld bij de JIM-aanpak. Ten derde kunnen professionals de jeugdige ondersteunen bij het ontwikkelen van kritisch bewustzijn voor relaties in het eigen netwerk. Soms is het verstandiger om een bestaand netwerk uit te breiden en versterken, terwijl het in andere gevallen zinvoller is om een nieuw netwerk op te bouwen.

Bij het ontbreken van een sterk netwerk is het belangrijk om klein te beginnen en te verkennen of er in ieder geval één persoon beschikbaar is. Dit kan ook iemand uit het formele netwerk zijn. Juist bij jeugdigen die veel te maken hebben gehad met hulpverlening is het niet ondenkbaar dat daar langdurige relaties uit zijn ontstaan. Het moet ook niet zo zijn dat het betrekken van het netwerk per definitie goed is. Er zijn gevallen denkbaar dat het verbreken van relaties noodzakelijk is, bijvoorbeeld in het geval van huiselijk geweld. In dat verband moet er daarom ook altijd oog zijn voor de vrijheid van de jeugdige om het netwerk te kunnen afwijzen.

De jeugdigen in deze literatuurstudie hebben over het algemeen weinig maatschappelijke mogelijkheden en kansen. Hun sociale positie is niet alleen van invloed op de mogelijkheden die zij hebben om iets van hun leven te maken, maar ook op de relaties die voor hen beschikbaar en toegankelijk zijn. Als je zelf minder mogelijkheden hebt, omdat je bijvoorbeeld geen Verklaring Omtrent Gedrag (VOG) kunt krijgen, dan is de kans groter dat jij je in een omgeving begeeft met mensen die in een vergelijkbare positie verkeren. Mobiliseren van hulpbronnen in de eigen omgeving wordt dan een stuk ingewikkelder. Daarnaast kan het ontbreken van mogelijkheden er ook toe bijdragen dat het interessant wordt om met alternatieve activiteiten bezig te zijn. Activiteiten die er potentieel aan kunnen bijdragen dat het verkrijgen van een VOG nog langer uitblijft. Met als gevolg dat je steeds minder en minder te verliezen hebt. Het is dus belangrijk om binnen de huidige juridische kaders zoveel mogelijk naar kansen te zoeken om deze jeugdigen betekenisvol deel te laten nemen aan activiteiten in de samenleving. Met als potentieel gevolg dat er binnen die activiteiten mogelijkheden ontstaan voor het opdoen van kansrijke relaties.

Referentielijst

- Ahrens, K. R., Dubois, D. L., Garrison, M., Spencer, R., Richardson, L. P., & Lozano, P. (2011). Qualitative exploration of relationships with important non-parental adults in the lives of youth in foster care. *Children and Youth Services Review*, 33, p. 1012-1023.
- Baanders, A. N. (2019). *Doelgroeponderzoek. Een beschrijving van doelgroep en behandelresultaat van de JeugdzorgPlus-jongeren in de periode 2014-2018*. Stichting OG Helderling.
- Bartelink, C. (2010). *Eigen Kracht-conferentie*. Utrecht: Nederland Jeugdinstituut.
- Bel, A. (2010). ZonMw-programma stimuleert vrijwillige inzet, *Jeugd & Co*, 1, 51-53.
- Berridge, D., Biehal, N., & Henry, L. (2012). *Living in Children's Residential Homes*. London: Department for Education.
- Bodden, D., & Dekovic, M. (2010). Multiprobleemgezinnen ontrafeld. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 49, 259-271.
- Boumans, J. (2016). *Naar het hart van empowerment. Deel 1. Een onderzoek naar de grondslagen van empowerment van kwetsbare groepen*. Utrecht: Movisie.
- Brady, B., Dolan, P., & Canavan, J. (2017). 'He told me to calm down and all that': a qualitative study of forms of social support in youth mentoring relationships. *Child and Family Social Work*, 22, 266-274.
- Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Collins, M. E., Spencer, R., & Ward, R. (2010). Supporting Youth in the Transition from Foster Care: Formal and Informal Connections. *Child Welfare*, 89(1), 125-143.
- De Winter, M. (2008). Het moderne van kindermishandeling. In: W. Koops, B. Levering & M. De Winter (red.). *Opvoeding als spiegel van de beschaving* (pp. 150-165). Amsterdam: SWP.
- Friele, R. D., Bruning, M. R., Bastiaansen, I. L. W., de Boer, R., Bucx, A. J. E. H., Groot, J. F., Pehlivan, T., Rutjes, L., Sondeijker, F., Van Yperen, T., & Hageraats, R. (2018). Eerste evaluatie Jeugdwet. Den Haag: ZonMw.
- Frost, N. (2014). Family group conferences: Context, process and ways forward. *Child & Family Social Work*, 19, 480-490.
- Gilsing, R., Van der Hoff, M., & Van Hal, L. (2018). *1Gezin1Plan in de praktijk. De meerwaarde van de werkwijze 1Gezin1Plan onderzocht*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Greeson, J. K. P., Garcia, A. R., Kim, M., & Courtney, M. E. (2015). Foster Youth and Social Support: The First RCT of Independent Living Services. *Research on Social Work Practice*, 25, (3), 349-357.
- Harder, A. T., Knorth, E. J., & Kalverboer, M. E. (2013) A secure base? The adolescent-staff relationship in secure residential youth care. *Child and Family Social Work*, 18, 305-317.
- Hilhorst, P. & Zonneveld, M. (2013). *De gewoonste zaak van de wereld. Radicaal kiezen voor de pedagogische civil society*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Jacobs, G., Braakman, M., & Houweling, J. (2005). *Op eigen kracht naar gezond leven: empowerment in de gezondheidsbevordering; concepten, werkwijzen en onderzoeksmethoden*. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.
- Jeugdzorg Nederland. (2019). Minder jeugdigen in Jeugdzorgplussetting. Geraadpleegd op 14 februari 2020 www.jeugdzorgnederland.nl.
- Kamphuis, E. (2013). *Steun uit het sociale netwerk. Dit werkt en dat gaan we leren. Een kwalitatief onderzoek naar werkzame interventies en ervaren knelpunten van consulenten van MEE Gelderse Poort Nijmegen bij het activeren van steun binnen het sociale netwerk van mensen met een beperking*. Nijmegen: MEE Gelderse Poort.
- Kesselring, M. (2010). *Theoretische verkenning pedagogische civil society*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Kesselring, M., De Winter, M., Horjus, B., & Van Yperen, T. (2013). Allemaal Opvoeders in de pedagogische civil society. Naar een theoretisch raamwerk van een ander paradigma voor opgroeien en opvoeden. *Pedagogiek*, 33, (1), 5-20.
- Kesselring, M., De Winter, M., Van Yperen, T., & Horjus, B. (2015). De pedagogische civil society in de praktijk: een studie naar de effecten van de activiteiten binnen het programma Allemaal Opvoeders. *Pedagogiek*, 35, (3), 263-284.

- Meinou, H. C., Theunissen, J. J., Dijkshoorn, A., & Velderman, M. K. (2018). Specialistische ondersteuning in de basiszorg voor jeugd: verbindingen maken in het sociale domein. *Tijdschrift Gezondheidswet*, 96, 354-360.
- Mutter, R., Shemmings, D., Dugmore, P., & Hyare, M. (2008). Family group conferences in youth justice. *Health and Social Care in the Community*, 16, (3), 262-270.
- Putnam, R. D. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6578.
- Putnam, R. D. (2007). E pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century the 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian Political Studies*, 30, (2), 137-174.
- Rhodes, J. E., Spencer, R., Keller, T. E., Liang, B., & Noam, G. (2006). A model for the influence of mentoring relationships on youth development. *Journal of Community Psychology*, 34, (6), 691-707.
- Rothon, C., Goodwin, L., & Stansveld, S. (2011). Family social support, community "social capital" and adolescents' mental health and educational outcomes: a longitudinal study in England. *Soc Psychiatry Epidemiol*, 47, 697-709.
- Schamhart, R., & Colijn, J. (2012). *Greep op wraparound care. Eindrapport onderzoeksprogramma Wraparound care in de Utrechtse jeugdzorg*. Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- Schwartz, S. E. O., & Rhodes, J. E. (2016). From Treatment to Empowerment: New Approaches to Youth Mentoring. *American Journal of Community Psychology*, 58, 150-157.
- Singstad, M. T., Wallander, J. L., Lydersen, S., Wichstrom, L., & Kaye, N. S. (2019). Perceived social support among adolescents in Residential Youth Care. *Child & Family Social Work*, 25, 384-393.
- Spilsbury, J. C., & Korbin, J. E. (2013). Social Networks and Informal Social Support in Protecting Children from Abuse and Neglect. *Child Abuse & Neglect*, 37, 8-16.
- Suter, J. C., & Bruns, E. J. (2009). Effectiveness of the Wraparound Process for Children with Emotional and Behavioral Disorders: A Meta-Analysis. *Clinical Child Family Psychology Review*, 12, 336-351.
- Van Dam, L. (2019). Een natuurlijke mentor voor iedere jongere. *Jeugdbeleid*, 13, 157-167.
- Van Dam, L., Heijmans, L., & Stams, G. J. (2021). Youth Initiated Mentoring in Social Work: Sustainable Solution for Youth with Complex Needs? *Child and Adolescent Social Work Journal*. Geraadpleegd op: <https://doi.org/10.1007/s10560-020-00730-z>
- Van Dam, L., Neels, S., De Winter, M., Branje, S., Wijsbroek, S., Hutschemaekers, G., Dekker, A., Sekreve, A., Zwaanswijk, M., Wissink, I., & Stams, G. J. (2017). Youth Initiated Mentors: Do They Offer an Alternative for Out-of-Home Placement in Youth Care? *British Journal of Social Work*, 47, 1764-1780.
- Van Regenmortel, T. (2008). *Zwanger van empowerment. Een uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg*. Eindhoven: Fontys Hogeschool.
- Van Rooijen, M. (2017). *Samen om het kind. Deel 5. De handen ineen voor specialistische jeugdhulp*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Van den Berg, G., & De Baat, M. (2012). Gezinnen met meervoudige problemen. In: M. de Klerk, M. Prins, P. Verhaak & G. van den Berg (red.), *Mensen met meervoudige problemen en hun zorggebruik* (pp. 75-97). Den Haag: Raad voor de Volksgezondheid en Zorg.
- Van der Klein, M., Mak, J., & Van der Gaag, R. (2011). *Professionals en vrijwilligers (organisaties) rond jeugd en gezin*. Verwey-Jonker Instituut.
- Van der Steege, M., De Veld, D., & Zoon, M. (2020). *Richtlijn Gezinnen met meervoudige en complexe problemen voor jeugdhulp en jeugdbescherming*. Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, Nederlands Instituut van Psychologen, Nederlandse vereniging van pedagogen en onderwijskundigen.
- Vreugdenhil, M. (2012). *Nederland participatieland? De ambitie van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) en de praktijk in buurten, mantelzorgrelaties en kerken* (PhD-thesis). Amsterdam: Vossiuspers UvA.
- Ungar, M. (2011). Social Ecologies and Their Contribution to Resilience. Ungar, M. (Red.). *The Social Ecology of Resilience. A handbook of Theory and Practice*. New York: Springer.
- Wiggerink, J., & Vogel, M. (2019). *Signs of Safety*. Utrecht: Movisie.
- Zwaan, K. (2020, 12 april). Directeur Inclusio Hollands Kroon gaat het 'Gewoon Doen'. Opgevraagd van: www.noordkopcentraal.nl.